

Teresa Zarębska

"Początki zamków w Polsce" - konferencja naukowa Wrocław, 6-8 października 1972

Ochrona Zabytków 26/1 (100), 72-74

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ruin wielkiego pieca w Rejowie i in. Niemniej jednak dużo jeszcze pozostaje do zrobienia, tym bardziej, że rozwijające się zakłady wchłaniają zabudowę dawnych hut i fabryk (np. rozbudowa fabryki pomp w Białogonie), często bez poszanowania ich zabytkowego charakteru.

Szpeciallynie duży zainteresowanie winien budzić projekt turystycznego zagospodarowania doliny Bobrzy opracowany w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej, który oparto na szczegółowym opracowaniu istniejących na tym obszarze zabytków techniki. Plan ten, będący na pograniczu planu miejscowego zagospodarowania przestrzennego a szczegółowego planu regionalnego, pokazuje dobitnie jak wielką rolę mogą odgrywać zabytki przy wykorzystywaniu niektórych obszarów dla ruchu turystycznego.

Dużo miejsca w dyskusji poświęcono kopalni krzemienia w Krzemionkach Opatowskich, jednego z najstarszych i najciekawszych zabytków górnictwa na świecie. Potrzebne są tu szeroko zakrojone studia, mające na celu odpowiednie dostosowanie obiektu do masowego ruchu turystycznego. Przy prawidłowym zagospodarowaniu kopalnia w Krzemionkach Opatowskich mogłaby stać się jednym z najbardziej atrakcyjnych obiektów turystycznych w Europie. Jest rzeczą charakterystyczną, że wszystkie referaty i komunikaty dotyczyły obiektów sprzed r. 1850. Nikt nie podniósł sprawy ochrony zabytków techniki z końca XIX i początku XX w., jako obiektów najbardziej zagrożonych w rozwijających się obecnie zakładach. Tak jak secesja i eklektyzm w architekturze znalazły swoich „odkrywców”, tak czeka na nich przemysł powstały na przełomie naszego wieku.

W dyskusji podniesiono także sprawę ochrony fabrycznych osiedli robotniczych. Dotyczyło to zarówno założeń z początku XIX w. (np. Białogon, Nietulisko), jak i osiedli robotniczych wznoszonych w Zagłębiu Staropolskim w latach dwudziestych naszego wieku. Szpeciallynie należałoby otoczyć opieką osiedla w Starachowicach i Skarżysku Kamiennej, będące interesującymi przykładami nowych prądów w kształtowaniu dzielnic mieszkaniowych, jak również osiedla w Radomiu może nieco innego w założeniu, a zbudowanego w związku z uruchomieniem Fabryki Karabinów.

Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego zamierza opublikować materiały z sesji. Może wówczas dotrą one do wielu zainteresowanych osób, które nie zostały zaproszone do wzięcia udziału w tym spotkaniu. Wydaje się, że problem ochrony i zagospodarowania zabytków techniki winien stać się tematem konferencji ogólnokrajowej, aby pozytywne osiągnięcia Kielecczyny stały się wzorem i inspiracją dla innych regionów kraju.

Wojciech Kalinowski

„POCZĄTKI ZAMKÓW W POLSCE” — KONFERENCJA NAUKOWA WROCŁAW, 6—8 PAŹDZIERNIKA 1972

W październiku 1972 r. zorganizowana została przez Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej konferencja naukowa *Początki zamków w Polsce*, w której wzięło udział kilkudziesięciu przedstawicieli różnych specjalności. Wystąpienia historyków architektury i sztuki, historyków, archeologów, konserwatorów zabytków i architektów pozwoliły na wielostronne naświetlenie zagadnień genezy, funkcji i formy najwcześniejszych zamków w kraju. Problemowe i chronologiczne zawężenie tematyki dało badaczom o bliskich zainteresowaniach możliwość wymiany poglądów. Pierwszy dzień sesji poświęcono zagadnieniom generalnym, drugi problematyce regionalnej w oparciu o konkretne przykłady. Ogółem wygłoszono 14 referatów.

W wypowiedzi na wstępie konferencji oraz w referacie prof. dr Bohdan Guerin przedstawił rozwój polskich badań nad budownictwem obronnym. Scharakteryzował warunki budowy najwcześniejszych zamków w Polsce, wiążąc je z pierw-

szą połową XIII w. Wykład zilustrowany przykładami budowli obronnych tego stulecia zaprezentował ewolucję zespołów obronnych w różnych regionach kraju.

Rolę grodów i zamków w jego systemie obrony, organizację, liczebność, wyposażenie sił zbrojnych państwa piastowskiego i poziom sztuki wojennej omówił prof. dr Andrzej N a d o l s k i.

Z innej pozycji przedstawił problem doc. dr Mieczysław Z l a t, podejmując w swym referacie zagadnienie zamku średniowiecznego jako dzieła sztuki. Wysunięta przez autora wątpliwość, czy typ budowli: obiekt, komponowany pod dyktando wymagań funkcji obronnej lub stosowanej techniki budowlanej, może być traktowany jako dzieło sztuki, znalazła odbicie w dyskusji. Jej uczestnicy wypowiadali się przeciw dyskryminacji tego rodzaju dzieł architektury, powołując się na rozwiązania wykazujące realizację świadomych dążeń artystycznych twórców budowli obronnych.

Troska o uporządkowanie kwestii terminologicznych (gród-zamek-palatium) oraz o systematyzację podstawowych typów zamków (w zależności od rodzaju obrony, sytuacji terenowej, materiału budowlanego, roli wieży i występowania baszt) cechowała wystąpienie doc. dra Jerzego R o z p ę d o w s k i e g o. Dyskusja potwierdziła potrzebę indywidualizacji zasadniczych cech obiektu oraz umiejscowienie ich w rozbudowanej tabeli klasyfikacyjnej. Takie postępowanie badawcze pozwoli na wskazanie częstotliwości występowania charakterystycznych typów zamków w różnych regionach, przedziałach chronologicznych itp.

Doc. dr Tadeusz L a l i k zwrócił uwagę na warunki gospodarcze budowy obiektów monumentalnych w Polsce wczesnośredniowiecznej — znaczenie inicjatywy inwestycyjnej panującego i możnowładców, udział świadczeń w robociznie i pieniądza w realizacji inwestycji; kwestia ta wzbudziła zainteresowanie dyskutantów.

Obronność siedzib rycerskich scharakteryzowała na podstawie przeprowadzonych badań archeologicznych doc. dr Janina K a m i ń s k a. Demonstracja licznych przedmiotów odnalezionych podczas badań obiektów obronnych (np. głównie w Siedlątkowie) wykazała konieczność udziału archeologów w kompleksowych pracach badawczych.

W referacie doc. dra Lecha L e c i e j e w i c z a *Gród i podgródzie u Słowian Zachodnich — problemy funkcji i rozwiązań przestrzennych*, odczytanym pod nieobecność autora, naświetlony został proces długiej ewolucji układów grodowych: od ustalenia wczesnej sieci grodów (VI—VIII w.) aż do etapu ich zaawansowanej hierarchizacji (X—XI w.) i udziału w kształtowaniu organizmów miejskich (do XII w.). Choć zagadnienie grodów omówione zostało na przykładzie jednego regionu, to jednak ujęcie problemu pozwala na dokonanie uogólnień.

Pierwszy dzień zakończyły wystąpienia mgr. Saby J. D o b r z a ń s k i e g o oraz mgr. Z. H o l c e r a, którzy podjęli trudny i budzący ciągle liczne kontrowersje problem nazewnictwa średniowiecznego i zasięgu znaczeniowego takich terminów, jak castrum, castellum, munitio, urbs, civitas, oppidum, suburbium, villa.

W drugim dniu konferencji wygłoszone zostały dwa referaty: dra Zbigniewa R a d a c k i e g o *Początki zamków na Pomorzu Zachodnim* i doc. dra Józefa K a ż m i e r c z y k a *Grody śląskie*. Regionalne ujęcie pozwoliło pierwszemu z referentów na przedstawienie rozmieszczenia zamków, wskazanie kilku głównych ośrodków obrony, cech charakterystycznych najstarszych siedzib obronnych templariuszy i joannitów, a także hamującej wznoszenie nowych zamków akcji miast. Referat został zilustrowany kilkoma wariantami trzynastowiecznych zamków rycerskich z wieżą mieszkalną, typowych dla tego obszaru. Doc. Kaźmierczyk zwrócił szczególną uwagę na najwcześniejsze grody śląskie (Ślęza, Góra Bazaltowa k. Strzegomia, Niemcza), ich konstrukcję i przemiany, spowodowane kolejnymi przebudowaniami. (w Niemczy w trakcie ostatnich badań odsłonięto fragmenty obronne grodu datowane na V—VI w.). W tym regionie udało się zidentyfikować ok. 500 grodzisk i ustalić ich pasma wzdłuż linii granicznych.

Następne referaty poświęcone były monograficznemu omówieniu trzech zamków. Mgr Jerzy F r y c z przedstawił dzieje i wyniki najnowszych badań na terenie zamku krzyżackiego w Toruniu oraz zagadnienia konserwacji i udostępnienia obiektu, mgr Hanna

Domańska omówiła trzy etapy rozwoju grodu kwidzyńskiego i historię budowy zamku związanego z miastem, a dr Edmund Małachowicz — relikty zamku wrocławskiego na Ostrowiu Tumskim, zbadane w dwu ostatnich latach.

Tematyka konferencji, wielostronna i szeroka, omówiona została w oparciu o wyniki najnowszych badań i studiów. Można uznać, że podsumowano aktualną wiedzę o trzynastowiecznych zamkach w Polsce. Mankamentem konferencji może się wydać brak referatu o wpływie zamków na rozwiązania urbanistyczne miast lokacyjnych. Problem ten zasygnalizowany został jedynie w referacie prof. Guerquina oraz w ujęciach monograficznych, których przedmiotem były zamki „miejskie”.

Materiały z tej konferencji, wraz z materiałami z ubiegłorocznego spotkania poświęconego późnośredniowiecznym fortyfikacjom zostaną opublikowane. W roku 1973 ma być zorganizowana kolejna sesja, poświęcona fortyfikacjom nowożytnym i związanym z nimi problemem konserwatorskim.

Na zakończenie konferencji wrocławskiej zorganizowany został objazd naukowy po zamkach Dolnego Śląska.

Teresa Zarębska

OBRADY EKSPERTÓW W KAZIMIERZU DOLNYM N. WISŁĄ, 12—14 LISTOPADA 1972

W dniach 12—14 listopada 1972 r. w Kazimierzu Dolnym n. Wisłą zebrało się grono ekspertów w sprawie przeanalizowania planu zagospodarowania przestrzennego miasteczka i lokalizacji domu wypoczynkowego Kombinat Azotowego w Puławach. W pierwszym dniu obradowali eksperci powołani przez Ministra Kultury i Sztuki, natomiast w dniach 13 i 14 listopada Główna Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna powołana przez Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz zaproszeni goście.

W komisji ekspertów obradujących w pierwszym dniu, której przewodniczył prezes SARP mgr inż. arch. H. Buszko, uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Sztuki: dr B. Rymaszewski, dyrektor Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków, doc. dr hab. O. Czerner, dr H. Pieńkowska, mgr J. Żurawski i przedstawiciele SARP: prof. dr P. Biegański, prof. dr K. Wejchert, prof. dr J. Zachwatowicz oraz Architekt Wojewódzki, zespół autorski planu szczegółowego i zespół autorski projektu ośrodka wypoczynkowego „Azotów”. Na posiedzenie przybyli także Przewodniczący WRN w Lublinie mgr R. Wójcik i Wojewódzki Konserwator Zabytków mgr M. Kurzątkowski.

Komisja zapoznała się z wyczerpującymi wyjaśnieniami dotyczącymi planu, które przedstawiła mgr inż. arch. A. Frąk, autorka planu, oraz z referatem Konserwatora Zabytków m. Kazimierza i dyrektora Muzeum Regionalnego mgr. J. Żurawskiego. Precyzując założenia i tezy konserwatorskie dla Kazimierza, mgr Żurawski dokonał krytycznej oceny planu. Dodatkowych wyjaśnień w sprawie planu i zamierzeń inwestycyjnych w miasteczku udzielił Architekt Wojewódzki. Projekt ośrodka wypoczynkowego „Azotów” przedstawili autorzy projektu, podkreślając niewłaściwość lokalizacji. W burzliwej dyskusji, jaka miała miejsce po wystąpieniach konserwatora i projektantów, bardzo krytycznie ustosunkowano się do planu zagospodarowania przestrzennego opracowanego dla Kazimierza, a także do lokalizacji domu puławskich „Azotów”.

Przypomnijmy, że prace nad planem ogólnym Kazimierza Dolnego podjęto jeszcze w r. 1963. W r. 1966 przeprowadzono konkurs studialny, którego efektem było zlokalizowanie nowego centrum usługowego obok zabytkowego Rynku. Opracowane wstępnie wytyczne posłużyły do stworzenia planu ogólnego, który ostatecznie został zatwierdzony w r. 1969. Jednocześnie podjęto opracowanie planu szczegółowego, zatwierdzonego w rok później. Według tego planu przewidywano przeprowadzenie w mieście nowych ciągów komunikacyjnych i lokalizację wielkiej liczby nowych obiektów, takich jak: hotele, hale sportowe, baseny, skocznia narciarska, tor sanecz-